

ZRÍNYI MIKLÓS NEMZETVÉDELMI EGYETEM
Hadtudományi Doktori Iskola

**A gyarmati hadseregtől a békefenntartó műveletek modern,
professzionális haderejéig**

*A fegyveres erők szerepe, helyzete Spanyolország XX. századi történelmének
fontos időszakában*

A doktorjelölt: **ZOLTÁN MÁRTA** egy. adjunktus, ZMNE Nyelvi Intézet

Tudományos témavezető: **Kiss Kálmánné PhD**, ZMNE

Budapest, 2007.

A tudományos probléma

A 90-es évektől kezdve Magyarországon gyakran emlegették a 'spanyol modellt' a politikai átmenettel kapcsolatban, de nem hallottunk a hadsereg „véleményéről”, magatartásáról. A spanyol történelemben azonban a tisztikarnak mindig jelentős politikaformáló szerepe volt. Ezért fontosnak tartottam megvizsgálni, hogy a spanyol hadsereg milyen szerepet játszott a demokratikus átmenet idején, hogyan viszonyult a változásokhoz, a politikai történésekhez. Ez volt 1996-ban megvédett egyetemi doktori értekezésem témája. Azonban már e korszak és téma kutatása során megfogalmazódott bennem, hogy a folyamatok és sok, utalásszerűen megjelenő mozzanat megértéséhez tanulmányozni kell az előzményeket, valamint az azóta eltelt időszakot is. Ezért nagyobb távlatban, az 1898-as háborús katasztrófától napjainkig tekintetem át a vizsgált probléma alakulását. Ez a visszatekintés lehetővé tette a változások nagyon fontos mozgatóinak és akadályainak feltárását.

A kutatási téma szűkítése / bővítése

A tervezés időszakában meglévő ismereteim alapján úgy gondoltam, hogy részletesen tanulmányoznom kell

- az 1898-as amerikai – spanyol – kubai háborút (ld. '98-as nemzedék problémaköre)
- a spanyolok Marokkóban vívott háborúját
- Spanyolország NATO-hoz való csatlakozásának folyamatát
- Spanyolország haderőreformjait.

Ahogy haladtam előre az anyaggyűjtésben, egyre több újabb kérdésem támadt a különböző tények összefüggését, illetve gyökerét illetően. Így a téma szűkítés helyett, egyre bővült.

Mégis szükséges volt e nagyon hosszú időszak feldolgozása, mivel egyes elemei szorosan összefüggnek, a mai kor gyökerei ennyire szerteágazóak. Ugyanakkor igyekeztem a központi kérdésre – vagyis a hadsereg, a tisztikar szerepe a XX. század történéseiben – koncentrálva nem elveszni az egyes fejezetekben érintett események részleteiben, illetve az ezekről szóló és gyakran nagyon ellentmondó (pl. a spanyol polgárháborút illetően) – szakirodalomban.

Az áttanulmányozott szakirodalomból elsősorban a spanyol nyelvű, történelmi, politikai és hadtudományi forrásokra (törvények, hivatalos dokumentumok, memoárok, katonai szak- és napisajtó, interjúk), valamint a korabeli magyar diplomáciai forrásokban fellelhető (külügyi levéltári anyagok) és a katonai szaksajtóban megjelent tanulmányokra támaszkodtam. Ez utóbbi lehetővé tette, hogy a spanyol polgárháborút egy eddig nem elemzett szempontból: a harcászati és haditechnikai újdonságok aspektusából vizsgáljam.

Terjedelmi okokból néhány fejezet bővebb kifejtését külön tanulmányban publikáltam a kutatás során, így az ezekben foglalt részletekre hivatkozni tudtam.

Az értekezés felépítése alapvetően időrendi, azonban több párhuzamosan futó, illetve egymással is összefüggő, vagy ismételten felmerülő téma (pl. Gibraltár, Marokkó kérdése) szükségessé tette tematikus fejezetek beiktatását is.

A kutatás célkitűzései

Elemezni kívántam a spanyol fegyveres erők egy egész évszázadot átfogó fejlődési ívét az elmaradott, rosszul ellátott, gyarmati harcokat vívó és az anyaországban belső rendfenntartó funkciót betöltő hadsereg időszakától (a 19. század legvégétől) a 21. század elejéig, a mai, a nemzetközi kezdeményezésekben egyre komolyabb szerepet játszó, és a társadalommal harmóniában dolgozó önkéntes, professzionális fegyveres erők kialakulásáig.

Célkitűzésem volt, hogy a spanyol katonai szaksajtót, a dokumentumokat, a katonai szabályzatokat, a rendeleteket, mint forrásokat, a főleg spanyol és magyar politikatudományi szakirodalmat, a témához kötődő spanyol nyelvű elemzéseket, az emlékiratokat, valamint a korabeli magyar diplomáciai forrásokat és a katonai szakirodalmat felhasználva feltárjam, hogy a spanyol hadsereg milyen szerepet játszott Spanyolországban a XX. század folyamán. Elemezni kívántam, hogy milyen volt a hadsereg viszonya a politikához és a társadalomhoz az ország történelmének fontos időszakaiban.

Fel kívántam tárni a spanyol nemzetvédelmi, biztonsági és katonai doktrína alakulását a különböző történelmi, politikai helyzetekben, valamint ezzel összhangban azt, hogy Spanyolország hogyan vesz részt a NATO, az ENSZ és az Európai Unió kezdeményezéseiben.

E folyamat lépcsőfokainak feltárásához

- elemeztem a spanyol gyarmati hadsereg vereségének okait katonai és politikai szempontból, különös tekintettel az utolsó tengeren túli gyarmat – Kuba – elvesztéséhez vezető kubai – spanyol – amerikai háborúra (I.1. fejezet), bemutattam a spanyol – marokkói kapcsolatok alakulását, a pacifikációs műveletek sikertelenségének katonai-szakmai és politikai okait, majd a Protektorátus időszakát (I.2. fejezet).
- Megvizsgáltam a spanyol polgárháború általános katonai-szakmai jellemzőit, különös tekintettel a haderő összetételére, a tisztikar szerepvállalására, a csapatvezetésre, valamint a haditechnikai kérdésekre (II. fejezet).
- A Franco-rendszer katonai vonatkozásai között áttekintettem a II. világháborúban való semlegesség kérdését, a spanyol külpolitikai törekvések és a világháború összefüggését (III.1. fejezet), a spanyol reakciót az'56-os magyar forradalom hírére (III.2. fejezet), valamint a hadsereg és a tisztikar helyzetét (III.3. fejezet).

- Feltártam a spanyol társadalom és a hadsereg viszonyát a különböző korszakokban, a politikai rendszerek keretein belül (minden fejezetben, és a IV.fejezet egészében).
- Mérleget vontam a spanyol biztonsági és védelmi alapelvek alakulásáról, ezen belül a spanyol–amerikai szerződés, a NATO-hoz való csatlakozás folyamatáról (V. fejezet).
- Rendszereztem a spanyol fegyveres erők modernizálásának és átszervezésének folyamatát a megváltható kötelező katonai szolgálaton alapuló hadseregtől az önkéntes haderő felállításáig (VI. fejezet)
- Bemutattam a spanyol fegyveres erők egyre komolyabb részvételét a nemzetközi szervezetekben és kezdeményezésekben, a nemzetközi humanitárius és békeateremtő missziókban (VII. fejezet)

Ezen lépcsőfokok segítettek megrajzolni a **spanyol fegyveres erők szerepvállalásának egyévszázados ívét:**

- A XIX. században puccsok sorával szóltak bele a politika irányításába
- A XIX-XX. sz. fordulóján / elején: sorozatosan kudarcot szenvedtek a gyarmatokon
- Bűnbakoknak kiáltották ki őket, ugyanakkor belső rendfenntartó funkciót kaptak
- A Franco-rezsim alatt politikai hatalmat feltételeztek róluk, valójában elhanyagolták, hagyták lezúllenni a haderőt.
- A Franco-rezsim árnyékában, ódiума miatt a társadalom még a politikai demokratizálódás idején is fél(t) tőle.
- A fiatalok nem vállalják a fegyveres katonai szolgálatot.
- Ezért a fegyveres erőket igyekeznek
 - béke- és humanitárius missziókban, valamint
 - belső katasztrófa-elhárítási, polgárvédelmi feladatokban alkalmazni és így javítani a róluk kialakult képet.

A spanyol biztonság- és védelempolitikai dokumentumokat olvasva, gyakran találkozunk azzal a megjegyzéssel, hogy „súlyunknak, fontosságunknak megfelelő helyet akarunk elfoglalni a világban”. A feltárt történelmi – politikai lépcsőfokok a következő fejlődési ívet mutatják **Spanyolország önértékeléséről –a világban elfoglalt helyéről:**

- Tengeri nagyhatalom volt és a felfedezések hatalmas birodalomná tették: Közép- és Dél-Amerika ontotta a kincseket az anyaországba. A hatalmas gyarmatbirodalom azonban a XIX. század második felétől egyre szűkült: 1898-ra Spanyolország elvesztette összes tengeren túli gyarmatát.
- Az Armada Invencible hatalmas vereséget szenvedett, így Spanyolország elvesztette a tengerek feletti uralmát is.
- A középkori nagyhatalom Spanyolország kimaradt a világ XX. század eleji újrafelosztásából, az újgyarmatosításból – de megmaradt egy „kisnemzeti lét

nagynemzeti öntudattal”, amikor pedig már nem tud beleszólni a világ status quo-jába.

- Gazdasági fejlődése lelassult (az amerikai kincseket elpazarolta a háborúkra, kiűzte a mórokat és a zsidókat, nem tud megújulni a latifundiumok, a hidalgók, az Egyház szorításában).
- A század elején már régi típusú gyarmattartónak számított az új viszonyok között.
- Spanyolország ma középhatalomnak számít, amit ismét hadserege révén tud megszilárdítani a nemzetközi szerepvállalásokban. A nemzetközi politikában igyekszik egyre komolyabb szerepet játszani. Ebben segítik történelmi, kulturális hagyományai az arab világ és Dél-Amerika felé. Európa déli kapujaként és Atlanti-óceán felé nyitott országként hídszerepet vállal a Mediterrán déli partja és az Atlanti-óceán két partja között.

Kutatási módszerek

A témához kapcsolódó források, könyvek, dokumentumok, tanulmányok, nemzetközi elemzések feldolgozását alapvetően történelmi módszerekkel végeztem: történelmi, politika-, hadsereg- és technikatörténelmi elemzéssel vizsgáltam a társadalom, a politika, a tisztikar, illetve a hadsereg viszonyát.

A levéltárakban, könyvtárakban és interneten fellelhető szakirodalom, publicisztika, diplomáciai források, történelmi és katonai emlékiratok feldolgozása során az analízis, a vélemények egybevetése és ütköztetése, a szintézis és a dedukció módszerét használtam.

Feltártam a témát érintő szakirodalomban eddig nem publikált, vagy elemzett forrásokat. Az összehasonlító kutatási módszer alkalmazása során fontosnak tartottam a szakterület nemzetközileg elismert kutatóival való konzultációt, hipotéziseim megvitatását velük. Személyes interjút is készítettem a leírt folyamatokban, vagy az eseményekkel kapcsolatban fontos pozíciót betöltő személyekkel, gazdagítva ezzel az adott téma megvilágítását.

A téma jellegéből következik, hogy az előzetes könyvtári és levéltári kutatómunka során összegyűjtött szakirodalom feldolgozását analitikus módszerrel valósítottam meg, majd a rendszerezést követően szintetizáltam a rendelkezésemre álló ismereteket.

Kutatómunkám során egyes tudományos részeredményeket publikáltam.

ÖSSZEGZETT KÖVETKEZTETÉSEK

A XX. század első felében gyarmati harcokat vívó fejletlen, rosszul ellátott hadsereg kudarcai nem pusztán katonai-szakmai okokkal magyarázhatóak, hanem abban a társadalomnak és a politikának is meghatározó szerepe volt. A XIX. század végére a középkori nagyhatalom, a gyarmattartó Spanyolország elvesztette utolsó tengeren túli

gyarmatait is (Fülöp-szigetek, Puerto Rico, Kuba) és kimaradt a világ XX. század eleji újrafelosztásából, az újgyarmatosításból. Marokkó megtartásával Spanyolország még megőrizhetett valamit a birodalmi múltjából. A Marokkóban vívott háború a túl nagy létszámú tisztikarnak és hadseregnek is elfoglaltságot, fontos szerepet adott.

Korábbi feltételezésemmel szemben, a Franco-rendszer idején

- a más irányú politikai prioritások és gazdasági nehézségek miatt a haderőben nem mentek végbe jelentős reformok.
- a polgárháború katonai-szakmai tapasztalatai, a megismert új eszközök, technológiák és harceljárások ellenére a haderőben nem történt meg a modernizáció, a technológiai váltás.
- a magas rangú katonai vezetők kormányzati szerepvállalása és a gazdasági életben betöltött fontos pozíciói ellenére a katonaság nem részesült megfelelő támogatásban a fejlődéshez.

Franco tábornok halála után, a spanyol társadalomban végbemenő hatalmas változásokat (politikai demokratizálódás, gazdasági modernizáció) a fegyveres erőkből is jelentős változások (modernizáció, reformok) kísérték. A politikai döntések és a társadalmi viszonyok fejlődése nyomán a hadsereg fokozatosan megtalálta reális helyét a társadalomban, valamint a gyarmati és belső rendfenntartói szerep helyett valódi külső védelmi rendeltetésre készítették fel.

Az 1981-es puccskísérlet lezárta egy szakaszt, amelytől kezdve a fegyveres erők már nem jelentenek önálló politikai erőt, ennél fogva veszélyt sem a demokratikus rendre. Meggyorsult a katonák, a tisztikar be- illetve visszailleszkedése a társadalomba. Az európai demokratikus normák bevezetése a hadseregére is kihatással volt. A civil kontroll, a politika-mentesség, a politikai hatalomnak való engedelmesség stb. elfogadásával lassanként megszűnt a társadalom félelme a hadsereg reakcióitól, a politikába való esetleges beavatkozásától.

A fegyveres erőkkel szemben támasztott új követelmények, a nemzetközi környezetben végzett tevékenység, a honvédelemmel és biztonságpolitikával kapcsolatos kérdésekben a pártok közötti konszenzus jótékonyan hatott a katonákra a civil társadalommal és a civil fennhatósággal való kapcsolatára.

A hosszú kirekesztettség után Spanyolország és fegyveres ereje tagja lett több nemzetközi és nemzetek feletti szervezetnek (NATO, EU), így visszatért a nemzetközi színtérre. A spanyol fegyveres erők nemzetközi szerepvállalása és a többnemzetű tevékenységi környezet meggyorsította a spanyol hadsereg átalakulását. A spanyol külpolitika fontos eszközeként a hadsereg új fontosságot kap. A fokozatosan kialakuló spanyol biztonság- és védelempolitika e fontos szempontokat, feladatokat is figyelembe

véve határozza meg a haderő fejlesztését, a reformokat, valamint a korszerűsítés irányait. A haderő átalakításának kulcsszavai az új feladatok követelményeivel összhangban: kisebb, jobban ellátott, korszerűen felszerelt, mozgékony, modulrendszerű fegyveres erőkre van szükség a válságok megelőzése, kezelése, menedzselése, az igazgatási feladatok során. A haderőfejlesztést és átalakítást a rendelkezésre álló erőforrásokkal (kötségvetéssel), valamint a társadalom elvárásaival, illetve vállalásával összhangban lehet tervezni és végrehajtani.

A hadsereg és a társadalom viszonyát elemezve tudomásul kell vennünk, hogy manapság a fegyveres szolgálat nem népszerű a fiatalok körében. E tendenciának megfelelően új toborzási – megtartási – rekonverziós politikát kell kialakítani. Erősíteni kell a lakosságban a védelem-tudat(osság)ot, a védelem-kultúra (-ápolás) fontosságát. Tudatosítani kell az állampolgároknak, hogy a védelem mindenki ügye.

A spanyol biztonság- és védelempolitika fontos szempontja, hogy Európa déli kapujaként Spanyolország közvetlenül érintett az észak-afrikai országokból jövő migráció és terrorizmus kérdésében. Hídszerepet vállal az arab országokkal, valamint a Latin-Amerikával ápolta hagyományosan jó kapcsolatainak köszönhetően Európa és a Mediterrán déli partja, illetve az euro-atlanti kapcsolatokban is.

A békemissziós és humanitárius műveletekben való részvétel nemcsak nemzetközi presztízst jelent Spanyolország számára, hanem egyúttal a saját állampolgárai előtt is növeli a katonaság tekintélyét, elfogadottságát. A fegyveres erőknek azonban, nemcsak országvédelmi, illetve közös védelmi feladatokban kell részt venniük, hanem a spanyol kormány új rendeltetési elemként fogalmazta meg a belső válsághelyzetekben – ipari vagy természeti katasztrófák, csapások esetén – való alkalmazásukat is.

ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

1) A hadtudomány területén elsőként tettem kísérletet arra, hogy tudományos módszerekkel bizonyítsam, miszerint a fejletlen, rosszul ellátott spanyol gyarmati hadsereg kubai és marokkói kudarcai mögött a politikai döntések is meghatározó szerepet játszottak. Fontos bizonyítékokat találtam arra a hipotézisemre vonatkozólag, hogy a katasztrófákat alapvetően a hibás politikai és katonai döntések okozták.

2) Új kutatási eredmény, hogy a fontos eseményeket maguknak a szereplőknek az eseményekről készített elemzésével, értékelésével (Cervera admirális, marokkói hadvezetés, UMD tiltott művei, miniszterek nyilatkozatai, emlékiratai) elsőként mutattam be Magyarországon.

3) Kutatómunkám eredményeként igazoltam, hogy a spanyol polgárháború alatt éles helyzetben megismert és kipróbált új eszközök, technológiák és harceljárások ellenére, a Franco-rendszer idején, a politikai és rossz gazdasági viszonyok miatt, a hadseregben nem történt meg a modernizálás, a technológiai váltás, nem következtek be jelentős reformok. A magas rangú katonai vezetők kormányzati szerepvállalása és a gazdasági életben betöltött fontos pozíciói ellenére a hadsereg, mint intézmény nem részesült megfelelő támogatásban a fejlődéshez. Bemutattam, hogy a hadsereg átalakulását a Franco-rendszer idején a politikai döntések nem segítették, sőt a megújulás kezdeményezőit inkább hátráltatták.

4) Eddig nem ismert magyar levéltári források, a spanyol és magyar nyelvű szak- és publicisztikai irodalom feltárásával elsőként mutattam be, hogy Franco tábornok halála után a spanyol társadalomban végbemenő hatalmas átalakulásokkal párhuzamosan a fegyveres erőben milyen változások mentek végbe. A spanyol nemzetvédelmi doktrínák és direktívák elemzésének segítségével bizonyítottam, hogy a fegyveres erők a velük szemben támasztott új követelményeknek meg tudnak felelni, ha a honvédelemmel és biztonságpolitikával kapcsolatos kérdésekben a pártok között konszenzus van, illetve számíthatnak a társadalom hathatós és határozott támogatására.

5) A spanyol hadsereg nemzetközi szerepvállalásának komplex bemutatásával – Magyarországon elsőként - igazoltam, hogy a spanyol fegyveres erők utol tudták érni a fejlett európai professzionális hadseregek színvonalát és a nemzetközi kezdeményezések aktív szereplőiként a külpolitika fontos eszközeivé váltak. Bemutattam, hogy amikor a politikusok felismerték, hogy Spanyolország geostratégiai helyzete ismét felértékelődött, és fontossá vált mint szövetséges, ez nagymértékben hozzájárult a fegyveres erők fejlődéséhez, a modernizációhoz. A spanyol haderő átalakításának tapasztalatai bizonyos támpontokat adhatnak a Magyar Honvédség további korszerűsítéséhez, a magyar

professzionális haderő kialakításához, a missziós tevékenységet folytatók hatékonyabb alkalmazásához.

A kutatási eredmények gyakorlati felhasználhatósága

A kutatás során feltárt tények, információk lehetővé teszik, hogy alaposabban megismerjük a spanyol fegyveres erőknek, a tisztkarnak a történelem során játszott szerepét. Egyben hozzájárulnak sok mai spanyol politikai döntés miértjének, gyökerének, esetenként jelentőségének jobb megértéséhez.

A kutatás során feltárt biztonság- és védelempolitikai kérdések több ponton kapcsolódnak

- az aktuális magyar katonapolitikai kérdésekhez
- a nemzetközi biztonsági és védelempolitikai kérdésekhez
- ma is érvényes tapasztalatokat lehet leszűrni belőlük.

Az átalakulóban lévő magyar haderő vezetői és szakemberei számára is hasznos információkat nyújthatnak

- Spanyolország NATO-hoz való csatlakozásának,
- a nemzetközi missziókban való részvételének
- a civil kontroll kialakításának, valamint
- az önkéntes haderő toborzási – megtartási – civil életbe való visszairányítási politikájának tapasztalatai.

A Nemzetvédelmi Egyetem biztonság- és védelempolitikai kurzusain érdekes adalékul szolgálhatnak a különböző doktrínák és alapelvek összehasonlításában. Az értekezésben tárgyalt témák a bölcsészettudományi karok, elsősorban hispanisztika szakos hallgatói számára pedig, a spanyol történelem egy viszonylag sommásan, felszínesen kezelt területét világítják meg.